

MAROKKAANS THEATER tussen oost en west

Erwin Jans en Nezha Haffou in gesprek met Khalid Amine

Er is meer dan één reden waarom we in Europa meer vertrouwd zouden moeten zijn met Marokko en met de Marokkaanse cultuur. Toch is dat niet of nauwelijks het geval. Bewondering is er bijvoorbeeld wel voor de artisanale, maar anonieme, cultuur van het zogenaamde oosterse (of Berberse) tapijt. Maar van de Marokkaanse kunstenaars heeft wellicht alleen de schrijver Tahar Ben Jelloun enige naam bekendheid. Het theater vormt daarop geen uitzondering. Zelden of nooit zijn Marokkaanse voorstellingen in Vlaanderen te gast en Marokkaanse stukken staan niet op het repertoire. Toch heeft het theater in Marokko een heel eigen en bewogen geschiedenis, die nauw verbonden is met het Europese koloniale verleden. Marokko en de Marokkaanse immigratie zijn voor vele Europese landen het eerste contact met wat gemakkelijks halve de islamitische wereld of 'het oosten' wordt genoemd. Eigenlijk grenst Marokko aan Europa als je bedenkt dat Spanje twee kleine enclaves (Seuta en Mellila) heeft in het noorden van Marokko. 'Marokko heeft een historisch gegroeide hybride identiteit en moet die ook durven aanvaarden en affirmeren.' Aan het woord is Khalid Amine, theaterwetenschapper aan het Departement Engels van de Abdelmalek Assaadi Universiteit in Tetouan. Hij studeerde in Engeland en is vertrouwd met de ontwikkelingen van het moderne theater in Europa. Hij schreef o.a. de studie *Moroccan Theater. Between East and West*. Als lid van de subsidiecommissie theater is Khalid Amine daarenboven goed geplaatst om een schets te geven van het moderne Marokkaanse theater. Op uitnodiging van het VTI was Khalid Amine enkele dagen in België, wat het vertrekpunt vormde voor een intensere uitwisseling in de toekomst.

'L'alternance'

Khalid Amine: 'Een van de belangrijkste theaterproducties van de voorbije jaren in Marokko was *I mta nbdaw Imta* (*Wanneer gaan we beginnen, zeg me wanneer?*) uit 1997 door het gezelschap Masrah Al Yaoum (Het theater van vandaag). Dat gezelschap wordt geleid door Abdelouahed Ouzri en zijn vrouw Touria Jabrane, en is een van de toonaangevende groepen van de laatste decennia. De voorstelling vertelt het verhaal van een theatergezelschap dat op zoek is naar een theaterruimte. Dat is geen nieuw thema in het Marokkaanse theater. Het stuk *Le Diner de Gala* (1990) van Tayeb Saddiki, een van de grote vernieuwers van het Marokkaanse theater, gaat over de laatste nacht in een theater voordat het wordt afgebroken. Saddiki verwijst naar een brutale beslissing in 1984 om een van de weinige theatergebouwen die Marokko rijk was, het Théâtre Municipal van Casablanca – waar Saddiki tien jaar lang artistiek leider was – met de grond gelijk te maken. De twee theaterstukken hebben tegelijk een reële en een metaforische betekenis. Ze verwoorden de frustraties over het enorme gebrek aan theaterinfrastructuur in Marokko, maar tegelijk staat het theater ook voor de vrijheid van expressie en voor de democratie. Ook om die politieke ruimte moet iedere dag opnieuw gevochten worden. Het eerstgenoemde stuk werd geschreven aan de vooravond van grote politieke veranderingen.'

In 1998 gaf koning Hassan II aan de uit ballingschap teruggekeerde leider van de socialistische partij Abderrahman Youssoufi de opdracht een

nieuwe regering te vormen. In Marokko sprak men van "l'alternance" (de verandering). Hassan II zette het democratiseringsproces in gang, dat na zijn dood door zijn zoon Mohammed VI werd verdergezet. De jonge koning maakte werk van ingrijpende aanpassingen van de Moudawana, het familierecht, waardoor de juridische positie van de vrouw versterkt werd. Maar sinds de bloedige aanslagen in Casablanca is duidelijk geworden dat ook in Marokko de meest radicale en militante krachten van het islamisme werkzaam zijn. Khalid Amine: 'Marokko is een land van paradoxen en tegenstrijdigheden. Het is in alle opzichten een land van grenzen en overgangen. Ook het Marokkaanse theater is getekend door die fundamentele hybriditeit.'

Theater als westerse import

De algemene opvatting over het theater in de Arabische wereld luidt dat het als kunstvorm in het midden van de negentiende eeuw uit het westen werd ingevoerd. Het is met andere woorden een kolonialistisch importproduct. In *Moroccan Theater. Between East and West* verdedigt Khalid Amine de stelling dat er bepaalde vormen van theatrale representatie bestonden vóór het contact met het westen, die echter op de achtergrond raakten door de introductie van het dramatische (op tekst) gebaseerde theater uit Europa. 'Ik maak een onderscheid tussen enerzijds het theater als een importproduct uit het westen en anderzijds performatieve evenementen die overal plaatsvinden waar er sociaal leven is. Rituelen zijn de duidelijkste voorbeelden van performatieve gebeurtenissen die het sociale leven dragen en er op hun beurt door gedragen worden. Het moderne Arabische theater ontstond uit het contact met het westen tijdens de napoleontische verovering van Egypte. Vanaf het midden van de negentiende eeuw ontstonden in het Midden-Oosten theatergezelschappen die in de eerste plaats bedoeld waren als entertainment voor de kolonisten. Het westerse dramatische theater is vanaf 1923 in Marokko door die theatergroepen uit het Midden-Oosten geïntroduceerd. Voor de komst van de kolonisator kan je spreken van performatieve vormen, maar niet van (dramatisch) theater in de strikte zin van het woord. De Arabische cultuur was oorspronkelijk een orale cultuur: vertellers en dichters die hun werk voordroegen maakten deel uit van het publieke leven. Om hun verhaal of gedicht kracht bij te zetten maakten ze gebruik van histrionische middelen. Maar het theater als een omzetting van een dramatisch script of een tekst in een voorstelling, is afkomstig uit het westen.'

Amine wijst er op dat het Marokkaanse theater ontstond in een context van verzet en subversie tegen de Franse kolonisator. Voor die eerste generatie schrijvers en theatermakers was theater een onderdeel van een nationalistische en militante agenda. In 1944 verbood de Franse bezetter officieel iedere theatrale activiteit. In dit theater stond de politieke boodschap voorop. Westerse modellen werden geïmiteerd, maar zonder de noodzakelijke kennis of vaardigheden. Vanaf het begin van de jaren vijftig begon de koloniale administratie zich intenser met het theater in Marokko in te laten. Dit in een poging om het theater politiek te neutraliseren en volledig op een westerse leest te schoeien. Twee theaterprofessionals uit